

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПАХОВИХ СЛІДІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ВИБУХОНЕБЕЗПЕЧНИХ ПРИСТРОЇВ, ПРЕДМЕТІВ, РЕЧОВИН

INVESTIGATION OF ODOROUS TRACES DURING THE INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES RELATED TO THE USE OF EXPLOSIVE DEVICES, OBJECTS, SUBSTANCES

Яшук В.О., здобувач наукового ступеня доктора
філософії кафедри криміналістики та судової медицини
Національна академія внутрішніх справ

У сучасних умовах особливу небезпеку складають кримінальні правопорушення, при вчиненні котрих використовуються вибухонебезпечні пристрої, предмети, речовини. Сьогодні сліди запаху використовуються для виявлення, розкриття, розслідування та попередження таких кримінальних правопорушень. Вирішенню вказаних завдань сприяє використання знань та практичних навичок з галузі криміналістичної техніки – вибухотехніки. Використовуючи можливості техніко-криміналістичного забезпечення дослідження запахових слідів, дотримуючись правил роботи із вибухонебезпечними предметами і речовинами, слідовою інформацією, використовуючи допомогу спеціалістів – вибухотехніків, кінологів із службовими собаками, можна досягти поставлених завдань під час проведення огляду місця події, інших слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів. Важливою є допомога спеціалістів у галузі одорології під час виявлення, дослідження, використання запахових слідів під час доказування обставин кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин.

Робота з запаховими слідами вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин охоплює дії з їх виявлення, фіксації, вилучення та дослідження у межах проведення слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів з метою досягнення завдань кримінального провадження, успішної реалізації правоохоронної діяльності. Як свідчать емпіричні дані, робота із запаховими слідами найчастіше відбувається під час огляду місця події, розшуку осіб та речей під час обшуку.

Одорологічні дослідження є одним з способів ідентифікації осіб та речей, сприяють швидкому та ефективному розслідуванню кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин; розшуку підозрюваних та осіб, зниклих безвісти. Запорукою успішного запровадження в практику боротьби з кримінально протиправною діяльністю сучасних напрацювань одорології – є кваліфіковані дії суб'єкта розслідування по виявленню та вилученню запахової інформації на місці події, її наступного дослідження і використання з метою з'ясування обставин кримінального провадження.

Ключові слова: запахові сліди, криміналістика, огляд місця події, одорологія, дослідження, вибухонебезпечні пристрої, предмети, речовини.

In modern conditions, special danger is posed by criminal offenses, in the commission of which explosive devices, objects, substances are used. Today, traces of odor are used to detect, detect, investigate and prevent such criminal offenses. The solution of these problems is facilitated by the use of knowledge and practical skills in the field of forensic technology - explosives. Using the possibilities of technical and forensic support for the study of odorous traces, following the rules of working with explosives and substances, trace information, using the help of specialists - explosives, dog handlers with service dogs, you can achieve the tasks during the inspection of the scene, other investigators, operational and investigative measures. It is important to help specialists in the field of odorology in detecting, researching, using odorous traces in proving the circumstances of criminal offenses related to the use of explosive devices, objects and substances.

Work with odorous traces of explosive devices, objects, substances includes actions for their detection, fixation, seizure and research within the investigative (search) actions, operational and investigative measures to achieve the objectives of criminal proceedings, the successful implementation of law enforcement. According to empirical data, work with odorous traces most often occurs during the inspection of the scene, search for persons and things during the search.

Odorological research is one of the ways to identify people and things, promotes rapid and effective investigation of criminal offenses related to the use of explosive devices, objects, substances; search for suspects and missing persons. The key to the successful introduction of modern developments in the practice of combating criminal activity of odorology - is the qualified actions of the investigator to detect and remove odorous information at the scene, its subsequent study and use to clarify the circumstances of criminal proceedings.

Key words: odorous traces, criminology, site inspection, odorology, research, explosive devices, objects, substances.

Вступ. Розслідування кримінальних правопорушень у сучасних умовах вимагає використання нових підходів до дослідження різноманітних джерел слідової інформації. Особливу небезпеку складають кримінальні правопорушення, пов'язані із використанням вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин. Сьогодні сліди запаху використовуються для розкриття, розслідування та попередження таких кримінальних правопорушень. Вирішенню вказаних завдань сприяє використання знань та практичних навичок такої галузі криміналістичної техніки як вибухотехніка. Використовуючи можливості техніко-криміналістичного забезпечення дослідження запахових слідів, дотримуючись правил роботи із вибухонебезпечними предметами і речовинами, слідовою інформацією, використовуючи допомогу кінологів та службових собак, можна досягти поставлених завдань під час проведення огляду місця події, інших процесуальних дій, оперативно-розшукових заходів. З цією метою до криміналістичної діяльності залучаються такі спеціалісти як з вибухотехнік, кінолог зі службовою собакою, інспектор-

криміналіст, експерт. Також цінною є допомога спеціалістів у галузі одорології під час виявлення, дослідження, використання запахових слідів під час кримінального провадження і доказування обставин кримінального правопорушення, пов'язаних із використанням вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин.

Проблематика має комплексний характер, адже із запаховими слідами під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин за допомогою залучення комплексу методів, засобів, прийомів – працює досить широке коло суб'єктів: це вибухотехніки Національної поліції; спеціалісти – працівники кінологічної служби та інспектори-криміналісти Національної поліції України, які залучаються до вирішення завдань збирання запахової слідової інформації; слідчі, які здійснюють кримінальне провадження; експерти Експертної служби МВС України, які проводять судову експертизу вибухових речовин і продуктів вибуху (пострілу) та судово-одорологічну експертизу й надають висновок експерта, який є джерелом доказів

у кримінальному провадженні. Запахові сліди є предметом лабораторного (інструментального) дослідження. Під час виявлення вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин надзвичайно важливе значення має розшукова діяльність співробітників правоохоронних органів, кінолога із службовим собакою. Окреслена проблематика обумовлює широкий підхід до завдань дослідження використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень. Враховуючи обсяг порушених питань, у науковій статті звернемо безпосередню увагу на використання запахових слідів під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Характеризуючи стан наукових досліджень щодо питань використання запахових слідів у кримінальному провадженні, слід відзначити монографічне дослідження В.Д. Басая «Основи криміналістичної одорології» (Івано-Франківськ, 2003) [1].

Коллективами вчених і практиків підготовлено методичні рекомендації, які присвячені питанням поводження з одорологічними об'єктами під час проведення слідчих (розшукових) дій. Наприклад, «Огляд місця події: виявлення та вилучення об'єктів біологічного походження» (Харків, 2009) [2], «Криміналістичні дослідження біологічних слідів людини» (Київ, 2010) [3], «Застосування спеціальних знань і техніко-криміналістичних засобів під час проведення слідчого огляду» (Львів, 2019) [4, с. 70-86]. Власне проблеми дослідження слідів вибуху, вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин розкривалися у монографічній праці Ю.П. Приходька [5].

Однак, виявлення, вилучення, дослідження, використання запахових слідів під час виявлення, розслідування, попередження кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин, супроводжується виникненням проблемних питань та необхідністю їх вирішення на теоретичному та науковому рівнях. У науковій та навчально-методичній літературі ці питання досліджені недостатньо.

Постановка завдання. Розкрити особливості використання запахових слідів у вирішенні завдань криміналістичної вибухотехніки, під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин.

Результати дослідження. Криміналістична вибухотехніка – це підгалузь криміналістичного зброєзнавства, що вивчає вибухові речовини, вибухові пристрої, засоби підриву, сліди їх дії та закономірності використання (застосування) таких об'єктів при вчиненні кримінальних правопорушень, а також розробляє на цій основі науково-технічні прийоми, методи і засоби пошуку, обстеження, знешкодження, огляду, фіксації, вилучення і дослідження вибухових речовин, вибухових пристроїв і слідів вибуху з метою розслідування та попередження кримінальних правопорушень [6, с. 206].

Предмет криміналістичної вибухотехніки включає чотири групи закономірностей: 1) закономірності використання вибухових пристроїв як знаряддя кримінального правопорушення; 2) закономірності утворення слідів, пов'язаних з виготовленням, зберіганням і застосуванням вибухових речовин, засобів підриву і вибухових пристроїв; 3) закономірності розробки науково-технічних прийомів, методів і засобів виявлення, збереження, фіксації і вилучення вибухових речовин, засобів підриву, вибухових пристроїв і слідів їх застосування; 4) закономірності криміналістичного дослідження вибухових речовин, засобів підриву, вибухових пристроїв і слідів їх застосування. Об'єктами криміналістичної вибухотехніки є: 1) вибухові речовини, вибухові пристрої, засоби підриву, піротехнічні та імітаційні засоби, елементи, що входять до їх складу та залишки після вибуху. 2) сліди виготовлення, збері-

гання і застосування вибухових речовин, засобів підриву і вибухових пристроїв [6, с. 206-207].

Існують чотири основні категорії вибухонебезпечних предметів, що несуть в собі потенційну загрозу та значний ризик для життя і здоров'я громадян, а саме: військові бойові припаси що залишені, загублені на місцевості при переміщенні військових формувань; військові бойові припаси та їх залишки, які були приведені в дію, але за певних причин не вибухнули; інженерні бойові припаси (проти-танкові, протипіхотні міни), встановлені на місцевості в бойове положення; саморобні вибухові пристрої виготовлені та встановлені в терористичних цілях.

Виходячи із завдань огляду місця події, необхідно мати на увазі, що якісний пошук і виявлення слідів вибуху, вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин, можуть здійснювати виключно спеціалісти-вибухотехніки. З метою виявлення, вилучення та фіксації речових доказів варто залучати інспекторів-криміналістів, а з метою пошуку та виявлення таких вибухонебезпечних об'єктів – також кінолога із службовою собакою.

Так, згідно Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України, затвердженої Наказом МВС від 01.11.2016 № 1145, кінологи зі службовими собаками можуть брати участь в оперативно-розшукових та профілактичних заходах, які проводяться іншими органами виконавчої влади чи військовими формуваннями, за спільно розробленими планами. Кінологічний центр є головним кінологічним підрозділом з організаційного і методичного керівництва працівниками підрозділів поліції, які виконують функції кінологічного забезпечення службової діяльності та є основною базою з утримання, розведення, вирощування, підготовки та використання службових собак у протидії злочинності, забезпеченні публічної безпеки і порядку. Діяльність кінологічного центру спрямована на забезпечення потреб підрозділів кримінальної, патрульної, спеціальної поліції, поліції охорони та особливого призначення, інших підрозділів територіальних органів Національної поліції, відділів (відділень) поліції. В кінологічному центрі утримуються службові собаки, які використовуються в протидії злочинності та забезпеченні публічної безпеки і порядку.

Відповідно до призначення та виконуваних завдань, службові собаки діляться на розшукових, патрульно-розшукових, вартових, конвойних та спеціальних (з пошуку вибухових речовин, вогнепальної зброї, наркотичних засобів, трупів, для проведення одорологічної вибірки (собаки-детектори)). Для використання у підрозділах поліції спеціального та особливого призначення в кінологічному центрі можуть утримуватись спеціально підготовлені собаки, яких використовують в антитерористичних заходах [7].

До однієї із функцій кінологічних підрозділів Національної поліції України належить участь кінологів зі службовими собаками в складі слідчо-оперативних груп під час проведення оглядів місць подій, заходів з припинення кримінальних правопорушень, пошуку та затримання злочинців, виявлення вибухових речовин, зброї, набоїв і наркотичних засобів, трупів, стріляних гільз, інших предметів, що можуть використовуватись як речові докази, припинення кримінальних правопорушень, забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, охорони об'єктів і територій державної, приватної та інших форм власності, а також установа місцезнаходження безвісти зниклих та безвісно відсутніх осіб.

У підрозділах поліції для забезпечення публічної безпеки і порядку та протидії злочинності, а також з метою вирішення інших оперативно-службових завдань, покладених на поліцію, використовуються (застосовуються) спеціально підготовлені службові собаки:

1) розшукові – для розшуку за запаховими слідами осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, для про-

ведення вибірки людини та речі, пошуку речових доказів і стріляних гільз, затримання втікаючої особи чи групи осіб;

2) патрульно-розшукові – для патрулювання, використання під час забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, пошуку правопорушника по «гарячому» запаховому сліду, затримання втікаючої особи чи групи осіб, припинення нападу на кінолога чи інших осіб;

3) спеціальні – для пошуку та виявлення вибухових речовин, вибухових пристроїв, вогнепальної зброї і набоїв, наркотичних засобів, закопаних (захованих) трупів;

4) конвойні – для припинення втечі й затримання осіб, які втекли з-під варти;

5) вартові – для охорони спеціальних установ і об'єктів поліції та об'єктів, що охороняються поліцією охорони (розділ IV Інструкції) [7].

Нормативно-правовими актами та криміналістичними рекомендаціями сформований алгоритм дій щодо збору запахів слідів і речей, інших об'єктів – носіїв для використання розшукових собак чи собак-детекторів на місці вчинення кримінального правопорушення. Факт вилучення запахів слідів і засіб їх консервації, упакування працівники слідчо-оперативної групи фіксують у протоколі огляду місця події.

Підготовлені спеціальні собаки застосовуються під час проведення оперативно-розшукових заходів, слідчих (розшукових) дій, для пошуку вибухових речовин та пристроїв, вогнепальної зброї та набоїв до неї, розкриття кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним виготовленням, зберіганням, збутом, придбанням наркотичних засобів, пошуку трупів чи людських залишків.

Спеціальних собак для пошуку вибухових пристроїв, вибухових речовин, вогнепальної зброї, набоїв та наркотичних засобів, працівники поліції використовують під час огляду приміщень та багажу в аеропортах, на залізничних та автобусних станціях, станціях метрополітену, у морських і річкових портах, на блокпостах чи стаціонарних постах патрульної поліції, в житлових, підсобних, поштових приміщеннях, камерах схову, різних транспортних засобах (літаках, плавзасобах, потягах, автобусах, вантажних, легкових автомобілях тощо), інших приміщеннях чи будівлях, а також при огляді підозрілих осіб. Нині активно використовуються можливості спеціальних собак для виявлення підозрілих осіб та предметів на блокпостах.

У ході проведення вказаних заходів спеціальні собаки повинні знаходитися на повідку або без нього залежно від ситуації та без намордника. Застосування спеціальних собак поліції для виявлення вибухівки та вибухових пристроїв дозволяється лише у випадках, вказаних вище, та проводиться в присутності фахівців вибухотехнічної служби. Спеціальні собаки поліції не застосовуються при проведенні військових чи інших невластивих поліції функцій (розмінування території, пошук мін чи снарядів тощо). Збройні сили України мають власну кінологічну службу, яка вирішує наведені вище завдання. Здійснюється підготовка фахівців за спеціальностями «Кінологічний розрахунок мінно-розшукової служби» та «Кінологічний розрахунок вартової (сторожової) служби». Зокрема, з питаннями відпрацювання навичок загальної слухняності, навички затримання порушників, а також пошуку і виявлення вибухонебезпечних предметів [8].

Під час проведення огляду місця події чи інших слідчих (розшукових) дій, у разі виявлення вибухонебезпечних предметів чи предметів зі схожими запахами забороняється торкатися їх та переміщати. При виявленні підозрюваного предмета негайно інформується працівник вибухотехнічного підрозділу та вживаються заходи для захисту джерела запаху від механічних пошкоджень та обмеження доступу сторонніх осіб. Під час проведення

робіт з пошуку вибухівки за допомогою спеціальних собак кінолог повинен мати засоби індивідуального захисту (бронежилет, каска), а спеціального собаку (залежно від обставин) рекомендовано одягати у спеціальний захисний жилет. Для дресирування і тренування службових собак кінологічні центри і навчальні заклади поліції, у яких здійснюється підготовка кінологів, забезпечуються зразками найбільш поширених вибухових речовин, вибухових пристроїв, вогнепальної зброї та боєприпасів (набоїв) [9]. Нині, зважаючи на об'єктивні умови діяльності, посилена увага приділяється захисту собак. Бронежилет для собак важить десь п'ять кілограмів. Жилет для кудлатих виготовляють з м'якої броні, що захищає, передусім від уламків і куль, випущених з короткоствольної зброї. Такий пес має, попри додаткову вагу, залишатись ефективним і вільно пересуватися. До носіння бронежилетів собак привчають після того, як вони пройшли повний курс дресури за основним призначенням [9].

Висновки. Після закінчення роботи зі службовим собакою на місці події кінолог складає акт про застосування службового собаки у двох примірниках, один з яких долучається слідчими до матеріалів кримінального провадження, а інший зберігається в кінологічному підрозділі, та довідку про результати застосування службового собаки або рапорт (у разі невикористання) з обов'язковим зазначенням причин невикористання собаки. Факт застосування кінолога зі службовим собакою фіксується у протоколі слідчої (розшукової) дії.

Слід додати, що кінологічна служба активно розвивається не лише у підрозділах Національної поліції України, але й у Збройних Силах України. Нині відбувається для уніфікації діяльності кінологічних підрозділів Збройних Сил України до стандартів силових структур України і вимог НАТО (STANAG) триває вдосконалення: нормативно-правових актів, які регулюють діяльність кінологічних служб; системи використання кінологічних розрахунків мінно-розшукових собак у службовій діяльності; системи підготовки кінологів, дресирування й тренування службових собак, враховуючи європейські стандарти і створення ефективної системи матеріально-технічного забезпечення для оновлення наявної матеріальної бази кінологічних підрозділів, утримання та використання службових собак [9].

Власна кінологічна служба є у підрозділах Національної поліції України. Примітним є й той факт, що нині, за даними Національної поліції, у кінологічній службі поліції працює 929 службових собак. 646 кінологів по всій країні разом зі своїми чотирилітими помічниками розшуковують злочинців, патрулюють міста, знаходять вибухівку, зброю та наркотики. Всього в кінологічній службі поліції 929 службових собак, найбільше – розшукових, їх 390. Службові собаки є у центрах головних управлінь Національної поліції, також вони допомагають вибухотехнікам, патрульним, працівникам КОРД та поліції охорони. За минулий рік кінологи виявили 325 одиниць вогнепальної зброї, 303 кілограми наркотиків і 1,5 тисячі вибухових пристроїв. Також поліцейські-кінологи зі службовими собаками здійснили більше 26 тисяч виїздів на місця подій і сприяли розкриттю майже 13 тисяч злочинів [10].

Робота з запаховими слідами вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин охоплює дії з їх виявлення, фіксації, вилучення та дослідження у межах проведення слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів з метою роз'яснення завдань кримінального провадження під час розслідування кримінальних правопорушень. Як свідчать емпіричні дані, робота із запаховими слідами найчастіше відбувається під час огляду місця події, у окремих випадках запахові сліди виявляють під час обшуку, слідчого експерименту.

Одорологічні дослідження є одним з способів ідентифікації осіб, який сприяє швидкому та ефективному роз-

слідуюванню кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням вибухонебезпечних пристроїв, предметів, речовин розшуку злочинців та осіб, зниклих безвісти. Запорукою успішного запровадження в практику боротьби з кримінально протиправною діяльністю сучас-

них напрацювань одорології є кваліфіковані дії суб'єкта розслідування по виявленню до вилученню запахової інформації на місці події, її наступного дослідження і використання з метою досягнення завдань кримінального провадження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Басай В. Д. Основи криміналістичної одорології: дис. ...докт. юрид. наук: 12.00.09. Івано-Франківськ, 2003. 652 с.
2. Огляд місця події: виявлення та вилучення об'єктів біологічного походження: методичні рекомендації [упоряд.: С. І. Перлін, С. О. Шевцов, Н. М. Косміна, В. В. Іонова]. Харків.: ФО-П Чальцев О. В., 2009. 100 с.
3. Кофанов А.В., Кобилянський О.Л., Давидова О.О. Криміналістичні дослідження біологічних слідів людини. Методичні рекомендації. Київ: КИИ, 2010. 44 с.
4. Застосування спеціальних знань і техніко-криміналістичних засобів під час проведення слідчого огляду: метод. рекомендації / укл. Р. І. Благута, О. В. Захарова, М. Ю. Ковальська та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 104 с.
5. Приходько Ю. П. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних із кримінальними вибухами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2016. 19 с.
6. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Черноус, А. В. Самодін та ін.] ; за заг. ред. В. В. Пясковського. – 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 752 с.
7. Інструкція з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України, затверджена Наказом МВС від 01.11.2016 № 1145 : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1544-16#Text>
8. У ОНТЦ Сил підтримки ЗСУ відбувся випуск кінологів. Збройні Сили України [сайт]. URL: https://www.zsu.gov.ua/new_page/604a1d2c0520557939aad8a1
9. Коли службовий собака... одягає бронжилет. АрміяINFORM: [сайт]. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/12/23/koly-sluzhbovyj-sobaka-odyagaє-bronezhilet/>
10. В українській поліції «служить» 929 собак. УКРІНФОРМ. 2 квітня 2019 року : [сайт]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2672754-v-ukrainskij-policii-sluzit-929-sobak.html>